

Тијана Петковић

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Православни погледи на сурогат материнство

Сажетак: Сурогатно материнство представља најсложенију методу медицински потпомогнуте оплодње и требало би да представља последњу солуцију у борби против неплодности. Сурогат материнство је поступак у коме жена пристаје да изнесе трудноћу и преда дете пару који је наручио трудноћу. Овај поступак је у неколицини земаља дозвољен, док у другима је прописана одређена казна у случају кршења закона. Обзиром да Пренацрт Грађанског законика Србије предвиђа увођење сурогат материнства у наше право, требало би кренути од рестриктивнијих солуција. Такође, мора се указати на комплексне моралне последице које сурогат материнство носи са собом.

Кључне речи: сурогат материнство, пуна, парцијална, сродничка сурогација, упоредно европско право, право Србије

Сурогат материнство подразумева поступак у коме жена пристаје да изнесе трудноћу са намером да дете преда пару који је наручио трудноћу.¹ Овај поступак се данас примењује у одређеном броју земаља, као што су Велика Британија, Холандија, Израел, Украјина, Грчка, Јерменија, Грузија, Аустралија, Канада, САД, Нови Зеланд, Русија, Тајланд и Индија где је посебно развијено сурогатство као туризам. Забрањено је у Француској, Аустрији, Шпанији, Немачкој, Швајцарској, Словенији, као и у нашој земљи где се предвиђа затворска казна од 3–10 година.

Сурогатно материнство није продукт XXI века, већ се оно спомиње много раније. Свето писмо наводи случај Аврамове неплодне жене Саре, која наговара Аврама да зачне дете са Агаром, служавком да би имали потомство. Чест је историјски пример био, да су робови експлоатисани за ношење деце својим господарима, на које нису полагали никаква права. Углавном се током историје благонаклоно гледало на жене које су рађале децу неплодним паровима, биле оне рођаке или пријатељице.²

Постоје два облика сурогат материнства. Један је када жена рађа дете које је и генетски њено (парцијална, генетска сурогација) Зачеће се остварује природним путем, или инсеминацијом. Ова врста сурогат материнства је чешћа, јер се зачеће детета зводи једноставнијим путем, него што је то случај код гестацијске сурогације.

Други је када сурогат мајка само носи и рађа дете, а дете води порекло од пара који жели дете, или је оплођена јајна ћелија треће жене-донора, или је дониран ембрион (пуна, тотална, гестацијска сурогација). Потпуна сурогација подразумева

¹ Термини који се додатно користе поред сурогат материнства су сурогација, сурогат родитељство, сурогатна трудноћа. Ковачек-Станић Г., Биомедицински потпомогнуто зачеће и рођење детета: сурогат материнство у упоредном европском праву и Србији, Становништво, 1/2013.

² Rudan M., Vuletić S., Rakošec Ž., Šperanda Ž., Bioetička kompleksnost problematike zamjenskog majčinstva, Diacovensia 23, (2015) 1.

поступак вантелесне оплодње и пренос земака у материцу сурогат маке 24–72 часа након оплодње.

Први случајеви плаћене сурогације се јављају средином седамдесетих година двадесетог века. Случај бебе М. је најпознатији случај сурогат материнства због кога је сурогатство постало познато у свету. Брачни пар Стерн је 1986. године унајмио Мери Бет Вајхед да за 10 000 долара носи дете створено помоћу вештачке инсеминације његове сперме у Мерину јајну ћелију. После порођаја, госпођа Вајхед се везала за бебу М, одбијајући да је преда Стерновима. Када је господине Стерн запретио да ће предузети законске мере, Вајхедова са бебом бежи на Флориду. Али је нађена и враћена у Њу Џерси. На суду 1987. године је судија подржао легалност уговора рекавши да уговор не представља куповину бебе, наложивши Вајхедовој да преда дете, да они њој дају 10000 долара и да је најбоље да она више нема никакав контакт са бебом. Међутим 11 година касније, после уложене жалбе, врховни суд је преиначио одлуку тврдећи да је Вајхедова законита мјака са свим правима посете.³

Посматрано са биолошке стране, жена чија је јајна ћелија оплођена може се назвати генетском мајком, а жена која је носила и родила дете се може назвати гестацијском мајком. С обзиром да Преднацрт Грађанског законика Србије предвиђа увођење сурогат материнства у домаће право, по нашем мишљењу, требало би кренути од рестриктивних солуција. То би значило да се дозволи само пуна сурогација, односно јајна ћелија би требало да потиче од жене која жели дете, а не од сурогат мајке. У нашим условима не би требало да се дозволи сродничка сурогација, јер она доводи до конфузије у сродничким односима, а у нашој средини сродство има и данас изузетан друштвени и правни значај. Као пример се наводи случај из Велике Британије где је мајка постала сурогат мајка за своју ћерку, поставши истовремено и мајка и бака близанцима који су рођени. У овом случају ембрион је настао оплодњом јајних ћелија ћерке и њеног супруга. Овакви случајеви су доста чешћи у односу на обрнуту ситуацију. Ипак, описан је случај у коме је ћерка имала улогу сурогат мајке за своју мајку и очуха. Оплођена је ћеркина јајна ћелија спремом очуха. Тако је она постала мајка и полусестра рођеном детету, а њена раније рођена деца, постала су полубраћа и истовремено полуујаци детету рођеном сурогацијом.

Такође мора се водити рачуна о томе ко може бити сурогат мајка. Да то буде жена у одређеном животном добу, старија од осамнаест година која је већ рађала и која има боравиште на нивоу Србије, да би се предупредили међународно правни проблеми.

Видимо да је проблем неплодности утицао на развој много грана које се труде да свакој особи на овом свету која пожели да има дете то и омогуће. Разне врсте потпомогнуте оплодње су присутне како у свету тако и код нас и свакодневно се доводи у питање њихово етичко упориште. Мотиви потребе за сурогацијом су разнолики. Првенствено се спомињу медицински разлози, тешкоће везане за усвајање детета, (не)утемељен страх од трудноће, каријера, помодарство, истополни парови, самци.⁴

Током самог процеса сурогације, бројне недоумице и проблеми су различити. Биоетички став о сурогат материнству зависи од више фактора, мотива због којих се неко одлучује на то, условима у којима се одвија, поштовање законских и уговорних обавеза.

³ Пенс Г., Класични случајеви из медицинске етике, Службени гласник, Београд, 2007.

⁴ Rudan M., Vuletić S., Rakošec Ž., Šperanda Ž., Биоетичка комплексност проблематике замјенског мајчинства, *Diacovensia* 23, (2015) 1.

Православна Црква у Америци је на Свеамеричком сабору 1992. године донела документ под називом : „Брак, породица, сексуалност и светост живота“ где је навела да брачни парови могу користити медицинску помоћ уколико имају проблема да се остваре као родитељи. Међутим, такође наводи да коришћење семене течности, као и јајних ћелија других особа осим самих брачних партнера се изричито забрањује. Коришћење другог тела, као „инкубатора“, при чему се претпоставља сурогат материнство је забрањено.⁵

Широм света је данас познато сурогат материнство, које је дозвољено у неколико земаља, док се у целом свету жустро расправља у друштву колико је оно добро или не. Руска православна Црква је у Социјалним основама РПЦ из 2000. године отворила дискусију.

„Сурогат материнство“ тј. ношење до краја трудноће, оплођене јајне ћелије од стране жене која, после порођаја, враћа дете „наручиоцима“, **противприродно је и морално недопустиво**, чак и када се остварује без новчане надокнаде. Овај метод доводи до рушења дубоке емотивне и духовне блискости која се успоставља између мајке и детета за време трудноће.“⁶

Црква сматра брак светињом и у хришћанском појмању брак је духовна и физичка заједница мушкарца и жене која омогућава да схвате пуноћу своје природе. Плодови брака су деца. Рођење детета није само природна последица физичког односа, већ диван приказ доласка на свет нове особе која носи Икону и Подобије самога Бога Творца. Поседна улога припада мајци која доноси на свет дете. Црква види диван пример мајчинства у Пресветој Богородици, која је парадигма јединствености мајчинског призивања.

Коришћење репродуктивних технологија које „гарантују“ децу неплодним паровима и једнохраним мајкама или очевима се претвара у профитабилан бизнис који омогућава велику зараду новца донорима и сурогат мајкама. Као резултат, светиња рађања детета постаје субјект трговине. Истовремено су се прошириле и опције клијената. Не само брачни парови без деце. Број етичких дилема се повећао онога тренутка када је ступио на снагу закон да истополни бракови и невенчани парови имају идентична права као и хетеросексуални бракови и имају могућност да траже родитељско право. Оно што је доведено овим законом и сурогат материнством у питање је дефиниција мајке и оца. Ко су они? Према британским законима из 2008. године мајка је жена која носи или је носила дете, без обзира на то да ли је у њу имплантиран цео ембрион, или само сперматозоид.

Сурогат материнство са једне стране представља несигурност и неизвесност по многим питањима, јер шта ако се у току процеса пар растави, или пак разведе, или дође до смрти једног или оба супружника?⁷

Црква је отворена према свима који траже спасење. Крштење је Света Тајна уласка у Цркву и подразумева упознавање са вером и учењем, као и са учествовањем у животу Цркве.

Крштење се у Православној Цркви врши и над одраслима и над новорођенчадима. Одрасли би требало да се пред Крштење упознају са православним учењем кроз катихуменат. Одлука о спремности за Крштење припада свштенику који је

⁵ Види <http://oca.org/holy-synod/statements/holy-synod/synodal-affirmations-on-marriage-family-sexuality-and-the-sanctity-of-life> Приступљено 14.04.2015.

⁶ Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве, Беседа Нови Сад, 2007, 153 стр.

⁷ Radan M., et al, Bioetička kompleksnost problematike zamjenskog majčinstva, Diacovensia 23, 1/2015, str. 35–70.

присутан током катихумената. У случају новорођенчета, одговорност је дата одра-слима, родитељима или кумовима.

Руска Православна Црква је на седници Светог Синода 25–26. октобра 2013. године⁸ донела документ у коме се разматра крштење одојчади која су рођена уз помоћ сурогат мајке:

- С једне стране, дете обзиром да није бирало на који начин ће бити рођено не може бити одговорно ни за какво дело својих родитеља.
- С друге стране, одговорност одгајања детета је на родитељима или кумовима. Ако се родитељи не кају за своја дела, а кумови сматрају да нема ничега грешног у оваквом начину репродукције, онда нема говора о хришћанском узгоју детета.

Одбијање крштења детета у оваквим случајевима одговара православној традицији, која подразумева сагласност кандидата за крштење (у случају одојчета- својих родитеља и кумова) са учењем Цркве. Овакво одбијање има пастирски значај, пошто ће на тај начин друштво добити јасну слику да је пракса сурогат материнства неприхватљива са хришћанске тачке гледишта.

Дете које је рођено на овакав начин може бити крштено ако то желе било биолошки родитељи, или сурогат мајка, једино након признавања да је са хришћанске тачке гледишта оваква репродуктивна технологија неприхватљива и уколико се покају. Уколико до овога не дође, деца се могу крстити када постану пунолетна.

У случају да је новорођенче које је рођено од стране „сурогат мајке“ доведено у Цркву, да ли ће се крстити одлучује се према упутствима епархијског архијереја, који је дужан да се руководи у конкретним случајевима према нормама које су садржане у документима. Извршити крштење без благослова епископа, може бити канонска санкција свештенику.

У случају смртне опасности, дете се може крстити у било ком добу.

Пастирско виђење сурогат материнства и других асистираних репродуктивних технологија је веома важно, јер присталице ових приступа су развили целу правдајућу идеологију која се односи у овом случају на Свето Писмо. Пореди се сурогат материнство са рођењем Исмаила. Али је то више него произвољно, Агара није била сурогат мајка, јер није оставила свог сина, нити га је продала.

Сурогат материнство доводи до губитка традиционалне породице, нарушава се моногамност брака. Енциклика *Humanae Vitae* говори о антрополошкој недељивости значења сједињеног и прокреативне димензије брачног чина, које нису две функције, већ два видика једне и недељиве истине.⁹

⁸ Види <http://www.patriarchia.ru/db/print/3481024.html> приступљено 27.04.2015.

⁹ Radan M., et al, Bioetička kompleksnost problematike zamjenskog majčinstva, *Diacovensia* 23, 1/2015, str. 35–70.